

АПРИЛСКО И ЈУЛСКО БОЈИШТЕ У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ 1941. ГОДИНЕ

У западној Србији хиљаду девет стотина четрдесет прве године двапут су се стварала бојишта. Једно је било у априлу, када је народ, уз беспримерну издају у својој историји и уз капитуланство властодржаца, пао фашистичким завојевачима у ропство; друго је било убрзо после тога, у јулу. Пробуђен и организован ослободилачком и револуционарном одлучношћу Комунистичке партије Југославије, народ је отпочео нови, народноослободилачки рат. И то противу окупатора који је био до безумља уверен у своју победничку моћ, у своју ударну војничку снагу, у своје огромно и моћно наоружање, у своју војну и управну организацију и у своју застрашујућу свемоћ; који је на фронту и ван њега уништавао људске животе не бирајући средства и не водећи рачуна о броју жртава. То је био окупатор чији су се војници сликали крај колона запрепашћених и преплашених људи, обучених у свакодневна радна одела, гоњених путевима скоро читавог европског континента на губилишта. Фашистички војници су се сликали крај својих жртава и њихове крви с поносом на своје нечовечне свечаности, са схватањем да је свака таква слика победнички трофеј. То је окупатор који је читаву Европу огласио за тврђаву у којој он влада. Али живео је у две заблуде: прво, да ће фашизам победити и владати светом; и, друго, да ће његови злочини остати непознати у мраку његове тврђаве заглашени буром топова и фанфара уз које је поробљавао народе.

Пре Југославије, која је пала за дванаест дана, већ су биле поробљене: Пољска за 35 дана, Данска за три дана, Холандија за пет дана, Белгија за осамнаест дана, Француска за 42 дана, и тако даље.

Стара Југославија не само да није била способна за вођење једног одбрамбеног рата, она није била способна за живот ни као држава. У старој Југославији биле су до врхунца заоштрене класне супротности, јер је владао експлоататорски режим апсолутистичког централизма и националног и социјалног угњетавања. У старој Југославији страни капитал имао је огроман утицај на унутрашњи политички живот и доводио је до отвореног иностраног уплитања у унутрашње послове земље, а и саме националне буржоазије, које су се међусобно сукобљавале, тражиле су помоћ

страиог империјализма да би се одржавале на власти. Стране шпијунске службе, фашистичке и друге, имале су сараднике чак и међу припадницима највиших политичких и војних кругова.

Такво стање старе државе учинило је да ниједна политичка формација владајуће буржоаске класе није имала ни националних ни општејугословенских услова да се стави на чело народа и да води један рат.

Немачки напад на Југославију осветлио је све слабости класе која је владала, док је народ до последњег часа веровао у војну организацију старе државе и био приправан да се бори за слободу и независност с пуно патриотског одушевљења, инспирисан слободарском и херојском прошлошћу и величанственим примерима ослободилачке и револуционарне борбе својих предака.

Величина смисла народа Југославије за слободним животом изразила се противно свима оптужбама апсолутистичких режима старе државе. Радни народ, угњетаван, клеветан и прогањан због своје Комунистичке партије, која је организовала његову политичку борбу, у априлском рату био је једини који је тражио и организовано ступао у борбу против фашистичких агресора, а Комунистичка партија била је једина политичка партија у Југославији која је своје чланове и све родољубе упућивала на фронт и захтевала оружје да се бори против завојевача.

Шестог априла на Југославију је извршен оружани напад припремљен на територијама свих суседних држава, изузев Грчке. Дакле, на територијама Италије, Аустрије, коју је Немачка већ била прикључила свом рајху, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније. Напад је извршен са 56 оклопних, моторизованих, брдских, пешадијских и ваздухопловних дивизија, поред поморских снага и знатне пете колоне чија су кичма били припадници немачке националне мањине у Југославији. У стилу својих муњевитих ратова, са изненадном и јаком ударном снагом, Немци су дубоко у земљу задирали ударне клинове који су за кратко време искидали Југославију. У овој операцији Немци и Италијани добијали су од својих фашистичких сарадника из Мађарске, Румуније и Бугарске војску, нафту, аеродроме, локомотиве, хлеб или касарне, како ко, и, тада, мање или више отворено.

Колоне старе југословенске војске већ од првог дана рата нико није водио и оне су, без везе са вишим командама, лутале, саме посedale и напуштале положаје, отварале пушчану, митраљеску или артиљеријску ватру на немачке колоне које су надирале преко граничних прелаза и путевима. Југословенски војници су напуштале положаје, неки су били рањени, неки изгинули, многи дезертирале поведени примером виших официра, а неки се већ одмах ставили у службу окупатора заведени агитацијом домаћих сепаратистичких и фашистичких група, у првом реду усташке, и општом политиком капитулантства којој је служила југословенска буржоазија. И убрзо се у Југославији рат претворио за све родољубе у злокобну стварност ропства. Априлски облаци са кишом и снегом још нису били прешли целу земљу, а неизвесност југословенских генерала прекинута је њиховом капи-

тулацијом 17. априла. Они су, потом, без икаквих илузија о дужностима, стигли до заробљеничких логора или, многи, до својих кућа.

Акт капитулације старе југословенске војске садржавао је беспримеран позив војницима: да нигде не дају отпор немачким агресорима, већ да предају окупатору своје оружје и осталу ратну спрему. Наредба генерала старе југословенске војске у вези с капитулацијом била је толико срамна да је садржавала и претњу: „Ко не преда оружје Немцима, биће стрељан . . .” Такав њихов ратни пут од шестог априла до породичног или логорског мира народ је пропратио осудом и проклетством, али које није било праћено фатализмом.

Главни фашистички окупатори, Немачка и Италија, демаркационом линијом север — југ, поделили су Југославију и означили границу својих интересних сфера. Иза демаркационе линије непријатељи су распарчали Југославију и од ње направили више окупационих подручја. Ову поделу инспирисала је фашистичка мржња према народима Југославије, према њиховом јединству, према њиховој непокорности завојевачима која им је била позната.

Прва подела Југославије извршена је према „Привременим смерницама о подели Југославије” које је Адолф Хитлер донео већ 12. априла 1941. године. Анексионим актима од 29. априла и од 3. маја Немачка и Италија прикључиле су делове Словеније својим територијама, а споразумом са усташама од 18. маја Италијани су анектирали и велики део Горског котара, скоро сва јадранска острва, Далмацију од Задра до Сплита и област Боке Которске, поред територија које су већ држали под својом окупацијом. Питање Земуна расправљано је на више конференција немачких органа, док најзад, 10. октобра 1941. године, није коначно Земун са источним Сремом уступљен усташкој Независној Држави Хрватској, с границом према Србији средином Саве до њеног ушћа у Дунав.

После априлског слома окупирана Југославија тако је била подељена на следећа окупациона подручја:

Сужена, Србија је постала посебно немачко војно окупационо подручје;

Банат, управно везан за немачку команду Србије, био је у специјалном немачком режиму због немачке националне мањине, која је у извесном броју живела у овој области, а и због неких немачких политичких комбинација с овом територијом;

Бачку, део Барање и Прекомурје, фашистичка Мађарска је анектирала, а Међумурје окупирала и, одмах, на Бељу, на средњовековни феудалан начин, увела у власништво овог пољопривредног комплекса једног Хабсбурговца;

Словеначка Штајерска са Марибором анектирана је и проглашена делом немачке територије;

Такозвана Независна Држава Хрватска под немачко-италијанским покровитељством обухватала је, поред Хрватске, Босну, Херцеговину, далматинско залеђе и Срем све до олупина земунског путничког моста на Сави, код Београда, који је био порушен приликом повлачења трупа старе југословенске војске;

Италија је анектирала северозападне делове Словеније, део Далмације и јадранска острва, а окупирала југозападну Словенију, делове Хрватског приморја и Далмације;

У Црној Гори створена је посебна италијанска окупациона управа;

Окупираној Албанији, коју су италијански фашисти већ били поробили, прикључили су Косово (без Косовске Митровице и рудника Трепча) и Метохију, западне делове Македоније и источни пригранични део Црне Горе (Плав и Гусиње), називајући је „великом Албанијом“; најзад,

Бугарска је анектирала Македонију и југоисточне делове Србије.

Занимљиво је да су окупатори, сваки по својој формули, на различитим окупационим подручјима Југославије проглашавали разна ослобођења народа. Немци су у Србији објавили ослобођење народа од плутократије и западњачких агентура. Мађари су прогласили национално ослобођење Бачке, Барање, Прекомурја и Међумурја, а Немци и усташе, заједно прогласили су национално ослобођење Хрватске. Заводећи свој окупациони терор у Македонији, Бугари су прогласили њено ослобођење. Тако се Југославија 1941. године наша између стварности једне покорене земље и апсурда разноликих ослобођења која су проглашавали фашистички агресори.

Западна Србија је део историје читаве југословенске земље и свих народа Југославије. Комунисти западне Србије, који су, као и сви комунисти Југославије, сачували јединство и чврстину Комунистичке партије у овим тешким данима, у устанку 1941. године, импресионирани историјском величином догађаја, заједно са свима родољубима, вршили су своју ослободилачку, револуционарну и међународну пролетерску дужност. Поред тога, западна Србија, као и читава Југославија, показала је да је већ од 1941. године и активни део антифашистичког фронта света и да припада општој борби коалиције народа против фашистичких агресора.

Ова хроника народноослободилачке борбе и народне револуције у западној Србији део је борбе народа Југославије у историјски најзначајнијем периоду њиховог живота. Значај западне Србије је у томе што су њени комунисти, приправни да изврше ослободилачке и револуционарне задатке које је постављало партијско руководство, окупили и повели народне масе у оружану борбу и створили и организовали слободну територију. Народ западне Србије међу првима одазвао се позиву Комунистичке партије, с непоколебивом револуционарном и националном готовошћу. Западна Србија је остварила претпоставке и замисли покретача наше ослободилачке борбе, генералног секретара Комунистичке партије Југославије Јосипа Броза Тита, који је о избору западне Србије за отпочињање главних оружаних акција и стварање слободне територије рекао: „Разгледајући конфигурацију терена Србије, видео сам да је за нас најповољнији правац западна Србија, за оријентацију наших борбених снага, за организацију наших партизанских

одреда и стварање извјесне слободне територије. Додуше, ми испочетка нисмо вјеровали да ћемо тако брзо створити тако велику слободну територију. Ја сам тај правац нашао, прво, зато што је то брдски терен и шума, а, друго, што је ту борбени елеменат и што је било познато да су у том крају људи који су сваком окупатору дали јак отпор".

Западна Србија је територија на којој је командант устаничких снага, Тито, са осталим члановима Главног штаба народноослободилачких партизанских одреда Југославије, како се тада звало врховно војно руководство оружане борбе, непосредно почео да руководи ослободилачком борбом, налазећи се од тада непрекидно до краја рата са бригаама наоружаног народа на терену на коме су се водиле борбе.

Поред војничких успеха, западна Србија постигла је и успехе у организовању тековина оружане борбе, постављању темеља будуће револуционарне народне власти и организовању привреде на ослобођеној територији под руководством нове народне власти, а уз широко и одано учешће радних маса. Ту је раскринкано и четништво као један од најопаснијих унутрашњих противника народноослободилачке борбе.

У овој хроници изложен је историјски преглед свих догађаја народноослободилачке борбе и народне револуције на територији западне Србије, па, ипак, хиљаде њених бораца неће наћи себе, јер нигде нису забележена сва имена, сва места и сви часови борбе.

Хиљаде акција младих скојеваца и других дивних синова народа никада и нигде нису и неће бити записани, јер су извршиоци тих акција пали као усамљени и незнани борци или истакнуте претходнице устанка.

Њихова дела сливена су анонимношћу њихових извршилаца у општи ток револуционарне и ослободилачке борбе и припала су општим историјским резултатима.

Западна Србија не издваја се из опште историје борбе народа Југославије. Сви крајеви земље условљавали су борбе и победе међусобним помагањем, и сви су поднели огромне жртве.

Ратна западна Србија углавном је чврсто повезано територијално подручје чији су борци имали да изврше већ у почетку борбе замисао Централног комитета Комунистичке партије Југославије и Главног штаба народноослободилачких партизанских одреда Југославије о стварању слободне територије и о повезивању са Босном и Санџаком у даљим перспективама ратовања. У својим извесним периферијским деловима ова област понегде се у монографији проширује због устаничког дејства одреда чији су организациони центри на територији западне Србије.

Територија западне Србије припадала је 1941. године, у почетку борбе, партијским организацијама окружних комитета Комунистичке партије са седиштима у Шапцу, Ваљеву, Ужицу (Титово Ужице), Чачку и Краљеву, односно штабовима партизанских одреда ових пет округа.